

21. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Regulations on the National Central Bureau of Interpol» dated March 25, 1993, No. 220.

Матеріал надійшов до редакції 07.06.2022 р.

УДК 321.01+330.101](100)

Сергій Філіпов,

аспірант кафедри міжнародних відносин,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,

serfilipov@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3675-2808

DOI 10.29038/2524-2679-2022-02-28-43

АНАЛІЗ СИНЕРГЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ КОНСТРУЮВАННЯ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті проаналізовано структурно-функціональну модель конструювання ментального простору. Загалом вона демонструє ключові точки для впливу на ментальний простір, що дають змогу управляти ним як динамічною складністю. «М'яке» управління без жорсткого нав'язування сценаріїв розвитку уможливають ефективний вплив на систему та конструювання бажаних результатів. Адже ментальний простір – це відкрита система, вона піддається впливу ззовні й подальшому конструюванню. У цій роботі детально проаналізовано основні структурно-функціональні елементи вказаної моделі.

Досліджено проходження системою ментальних конструктів точки біфуркації, яка є збуренням у певній частині ментального простору. Розглянуто принципи провокації такої системи на збурення та подальше проходження точки біфуркації. Підштовхування системи до точок біфуркацій є ефективним методом управління ментальним простором. Уведення потрібного дискурсу дає змогу загострювати суперечності в суспільстві й підводити систему до кризи, після чого систему можна виводити на потрібний стан в інтересах ініціатора конструювання ментального простору.

Сценарне управління, яке описане в межах синергетичної моделі, уможлиблює охоплення спектра можливих варіантів розвитку системи після точки біфуркації. У статті виокремлено основні етапи конструювання ментального простору з погляду синергетики й хаотичних систем. Випрацьовано методику конструювання атракторів для ментального простору в міжнародних відносинах. Із погляду конструктивізму, національні інтереси ґрунтуються на ідентичностях. У нашій статті розвивається ця ідея. Національні інтереси можуть конструюватися через атрактори, котрі є стійкими патернами ментальних конструктів у відкритій системі ментального простору міжнародних відносин. Ці методи конструювання мають синергетичну основу в тому сенсі, що вагомий вплив досягається завдяки незначним імпульсам до відкритої системи ментального простору.

Ключові слова: ментальний простір, ментальний конструкт, синергетика, конструювання реальності, міжнародна пропаганда.

Serhii Filipov,

Oles Honchar Dnipro National University,

ORCID ID: 0000-0002-3675-2808

NALYSIS OF THE SYNERGETIC MODEL OF MENTAL SPACE CONSTRUCTION IN INTERNATIONAL RELATIONS

The article analyzes the structural and functional model of mental space construction. In general, this model demonstrates the key points for influencing the mental space, allowing it to be managed as a dynamic complexity. «Soft» management without rigid imposition of development scenarios provides an opportunity to effectively influence the system and design the desired results. After all, mental space is an open system, it is subject to external influence and further construction. In this work, the main structural and functional elements of this model are analyzed in detail.

The studied passage of the bifurcation point through the system of mental constructs, which is a disturbance in a certain part of the mental space. The principles of provocation of such a system to perturbation and subsequent passing of the bifurcation point are considered. Pushing the system to bifurcation points is an effective method of managing mental space. The introduction of the necessary discourse makes it possible to exacerbate contradictions in society and bring the system to a crisis, after which the system can be brought to the desired state in the interests of the initiator of the construction of the mental space.

Scenario management, which is described in the framework of the synergistic model, allows you to cover the spectrum of possible options for the development of the system after the bifurcation point. The article highlights the main stages of constructing mental space from the point of view of synergy and chaotic systems. A method of constructing attractors for mental space in international relations has been developed. From the point of view of constructivism, national interests are based on identities. This article develops this idea. National interests can be constructed through attractors, which are stable patterns of mental constructs in the open system of the mental space of international relations. These methods of construction have a synergistic basis in the sense that a significant impact is achieved through minor impulses to an open system of mental space.

Key words: mental space, mental construct, synergy, construction of reality, international propaganda.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Синергетична модель ментального простору дає можливість побудувати принципово нову систему взаємозв'язків та взаємозалежностей між ментальними конструктами. Такий підхід сприяє випрацюванню принципово інших методів до управління ментальним простором у міжнародних відносинах, а також до його конструювання. Синергетичний погляд на ментальний простір дає змогу знаходити нелінійні методи впливу на систему, жорстко не нав'язуючи їй сценаріїв розвитку. Управління ментальним простором так чи інакше зводиться до його конструювання, оскільки метою є утворення нових ментальних конструктів, які відповідають інтересам ініціаторів процесу.

Із погляду синергетики в моделі конструювання ментального простору в міжнародних відносинах виокремлено три стратегічні напрями для спрямування ресурсів, що дає змогу досягати цілей із конструювання:

1) малий резонансний вплив, що стосується передусім точок біфуркації, але ними не обмежується. Малі резонансні впливи можуть мати ефективніший вплив на систему, порівняно зі значними, але нерезонансними впливам;

2) прописування сценаріїв розвитку системи. Практики сценарного планування дають змогу охопити спектр можливих варіантів розвитку системи після точки біфуркації.

3) конструювання атракторів. Це пошук або закладення нових патернів, які повинні стати привабливими для системи.

Звісно, у рамках цієї роботи не розглядається модель, що всі значущі точки біфуркації є штучно сконструйованими та відповідають інтересам певних груп. Строго кажучи, це й не виключається, оскільки така дискусія не здійснюється, тому що завданням цієї роботи є дослідження саме штучних чинників конструювання поза конспірологічними теоріями. Тут не ставимо мети довести чи, навпаки, спростувати чийсь вину у створенні конфліктів. Проте в межах демонстрації синергетичності моделі міжнародних відносин, тут будуть наводитися різні приклади, без огляду на достовірність тверджень авторів різних наукових публікацій. Це важливо підкреслити, щоб продемонструвати важливість наративів, які існують у тому числі й на шпальтах наукових робіт. Тим більше, що в рамках конструктивістських парадигм дійсності відводиться мало уваги, аж до радикальних тверджень на кшталт «дійсності не існує — її конструюють» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття ментального простору в міжнародних відносинах ще мало досліджене. Оскільки воно вже стало міждисциплінарним, то його розгляд – надбання вчених із різних галузей. Розпочалося це з наук когнітивного спрямування. Піонерами вважають Ж. Фоконьє та М. Тернер, пізніше їхні ідеї розвивали Т. Оклі та Ш. Колзон. Дж. Лакофф писав про ментальний простір як засіб концептуалізації мисленнєвої діяльності.

В. Франкл, К. Левін розглядали ментальний простір у рамках неklasичної психології як багатовимірний світ людини. У «географічній психології» розглядалася «ментальна карта», яка теж описувала феномен внутрішнього світу людини і його багатовимірність. Пізніше ідеї ментального простору як феномену психіки досліджували В. Ключко, Т. Ходжабагіянц, А. Леонтєва.

Концепцію триалектичного ментального простору як блендингу просторів реального й віртуального випрацювали М. Косарі та А. Амурі. Її розвивали Е. Соджа й В. Шойнар.

Щодо дослідження ментального простору українськими вченими, то у філософсько-культурологічному вимірі його розглядала українська вчена О. Стасевська, як світоглядну матрицю – колектив українських науковців під керівництвом Л. Анучиної. І. Ковальська-Павелко трактує ментальний простір як місце концептуалізації історичної пам'яті людини. Також ментальний простір досліджували Ю. Купчишина, Ю. Давидюк, В. Ущина. У міжнародних відносинах ментальний простір ще мало вивчений, особливо з погляду синергетичності. Його конгруентність описали

І. Іщенко, О. Башкеєва, П. Петров. Також про синергетичний підхід писали А. Ніколаєва, Н. Далевська. Загалом же ця тема є маловивченою й перспективною для досліджень.

Мета статті – аналіз структурно-функціональної моделі конструювання ментального простору в міжнародних відносинах із погляду синергетики.

Методика дослідження. У цій статті використано синергетичний підхід до дослідження динамічних складностей, що дає змогу використовувати інструментарій управління відкритою системою. Також застосовано синтез та аналіз як метод дослідження складових частин моделі конструювання ментального простору в міжнародних відносинах. Цю модель розглянуто за її елементами відповідно до структурно-функціонального методу, оскільки розкрито всі елементи згідно зі своєю функціональною приналежністю. Також іноді використовували підхід із погляду дискурс-аналізу.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Тепер розглянемо їх більш детально. Малий резонансний вплив передбачає конструювання точок біфуркації, котрі призводять систему до кризи. У такі моменти її легше піддати змінам у потрібному для ініціатора напрямі. Оскільки індивіди сприймають дійсність через її інтерналізацію [2], то, відповідно, у такій інтерналізованій реальності, яка складається з ментальних конструктів і їх взаємодії, існують точки біфуркації. Тож потрібно розглянути більш детально принципи конструювання таких точок.

Аналізуючи приклади таких точок біфуркації, після проходження яких міжнародна система змінюється, напрошується бажання їх поділити на штучні та природні. Наприклад, пакт Молотова-Ріббентропа можна віднести як до випадку утворення штучної точки, оскільки в його основу покладено перерозподіл зон впливу в тодішній міжнародній системі [3]. А політичний процес в Україні 1917–1921 рр. може розглядатися як випадки природних точок біфуркації й навіть вестися дискусія – це одна така точка чи їх було багато [4]? Однак у межах цієї роботи такої систематизації свідомо уникатимемо, бо важливішим буде дискурс щодо таких точок, аніж справжня їх природа або причини.

Більш сучасний приклад точки біфуркації – це пандемія COVID-19. Вона не лише розділила світ на періоди «до» та «після» початку першої хвилі вірусу, але й зненацька змінила деякі характеристики міжнарод-

них відносин. Це стосується також зовнішнього вигляду «картинки» міжнародних переговорів і способу комунікацій між акторами й заходами безпеки тощо. Країни США та Китай звинувачують одна одну у створенні вірусу [5], а світова економіка загрузла в рецесії на тлі збагачення медичних корпорацій.

Точка біфуркації часто пов'язана саме з кризовими процесами. У такі моменти система стає більш чутливою до імпульсів, які до неї надходять. Власне, у цьому й полягає вищеописаний принцип малого резонансного впливу на неї. Незначний вплив на систему призводить до суттєвих змін у процесах. На цьому етапі не ставиться мета нав'язати системі шляхи для розвитку. Видається більш точним термін «вплинути» на неї в точці біфуркації. «Скоріше необхідно зрозуміти, як сприяти їхнім власним тенденціям розвитку, як виводити системи ні ці шляхи» [6, с. 4]. Тобто розвиток системи не стає керованим. Це резонансний вплив на систему, яка є самокерованою.

Потрібно уточнити, що точка біфуркації є точкою в топографічному сенсі, а не в часовому. Ситуація для системи, коли вона перебуває в такій точці, може затягуватись у часі. У часовому вимірі – це вже не точка, її умовно можна зобразити у вигляді відрізка. Це є очевидним, тому що точку на осі координат неможливо уявити, якщо час для нас недискретний, а процеси змін не трапляються миттєво. Для системи, яка піддається кризовим збуренням, – це все одно точка перед фазовим переходом у новий стан. Хоча в часовому вимірі процеси дійсно можуть прискорюватися, особливо коли спостерігаємо так званий режим із загостренням [6]. У такому випадку система перебуває в режимі надшвидкого розвитку процесів.

Стосовно штучного конструювання точок біфуркації, ураховуючи інтереси ініціатора такого процесу, це може викликати інтерес для впливу на систему. У міжнародних відносинах це може виглядати як підштовхування системи (наприклад певної країни або союзу декількох) до проходження через кризу. Найбільш доцільним шляхом убачається пошук та загострення суперечностей, які доводяться до кризи. Це стратегії так званих «гібридного протистояння» або «гібридної війни». Найчастіше це називається керованим хаосом.

Сутність теорії керованого хаосу полягає в просуванні з боку гегемона (переважно США) однобічної гегемонії шляхом створення гібридних загроз і хаосу в міжнародних відносинах [7]. Тобто з погляду описувачів теорії, гегемон сіє хаос у міжнародних відносинах, формуючи керований хаос. Тут одразу потрібно зауважити, що зміст слова «хаос»

принципово інший, ніж на сторінках цієї роботи. Там хаос – класичне й навіть античне його розуміння як відсутність порядку, безладна суміш, антитеза порядку. Нагадаю, що в цій роботі під хаосом розуміємо так званий детермінований хаос, який ще умовно можна назвати нелінійною динамікою. Слово «хаос» надійно ввійшло в термінологію синергетики, хоча його часто (на нашу думку, справедливо) критикують за плутанину з античним поняттям.

Якщо проаналізувати цей дискурс, то можна звернути увагу на те, що в подібних роботах посиляються на авторство теорії керованого хаосу С. Манна [8]. Однак у його роботі «Теорія хаосу та стратегічне мислення» [9] не йдеться про сіяння хаосу ні в інтересах гегемона, ні в чийхось інших. Більше того, у цьому випадку простежуємо плутанину в термінології хаосу. У згаданій роботі 1992 р. С. Манн привносить теорію хаосу до військової стратегії, роблячи спроби осмислити її в новій парадигмі. Цитуючи цю роботу, у працях із теорій керованого хаосу чомусь роблять висновки про його напрацювання з сіяння хаосу в міжнародних відносинах. Звісно, у рамках конструктивістського підходу не робимо спроб спростувати звинувачення в бік США щодо ведення ними політики на міжнародній арені. Однак С. Манн у своїй роботі, на яку часто посиляються в роботах про керований хаос, про цей самий хаос не йдеться. Але водночас така теорія викликає інтерес як дискурс та як обґрунтування методики конструювання точок біфуркації в міжнародних відносинах. Існують різні методи з дестабілізації системи, наприклад держави [10], але ми зосередимося на дискурсивних практиках.

Можна виокремити кілька основних етапів у процесі конструювання:

- постановка завдань;
- пошук суперечностей у системі;
- етап загострення протиріч у системі;
- дестабілізація системи;
- проходження системою точки біфуркації;
- вихід системи в новий стан.

Після того, як ставиться завдання та обирається об'єкт впливу, у системі знаходимо суперечності. Тут формується дискурс, через який відбуватиметься актуалізація протиріччя – умовне «розхитування». На етапі загострення дискурс транслюється на цільову аудиторію через відповідні практики. Власне, цей дискурс і викликає це загострення – актуалізацію конфліктних питань у порядку денному суспільства.

Наративи, які транслюються цільовій аудиторії, призводять до дестабілізації системи й наближають стан до точки сингулярності.

Сценарне управління зводиться до роботи зі сценаріями – імовірними послідовностями подій, котрі поєднані в одну систему. Тут потрібно розуміти, що такі сценарії описують складні системи як прості. І справа тут не в спрощенні, до якого вдаються, відкидаючи зі схеми незначні умови. Оскільки ми розглядаємо структурно-функціональну модель стосовно синергетики, тут складність і простота втрачають свою дихотомічність та стають одним єдиним. Детермінізм хаосу формується одночасно цими феноменами, які в лінійній системі виступали б опозитними. О. Князева називає це «простою складністю або складною простотою» [11, с. 36].

У 1997 р. Я. Колвілл увів термін «*simplexity*», яким дав спробу пояснити поєднання складності (*complexity*) із простотою (*simplicity*). Цьому терміну він дав визначення як «організаційних навичок, які характеризують майбутню організацію: поєднання достатньої складності думки з необхідною простотою дій» [12, с. 6–7]. Цей термін показує з цікавого боку підхід до роботи зі складними динамічними системами. Зокрема, такими є як ментальний простір індивіда, так і соціальна мережа таких просторів. Щоб осмислити різномаїття навколишнього середовища, навколишнього світу, потрібно мати складність мислення (*complexity of thinking*). Інакше неможливо проаналізувати велику кількість компонентів, тим більше, якщо вони є частиною динамічної системи, яка багато в чому має риси випадковості та невизначеності. Уся реальність занадто складна для нашого розуміння, але її потрібно осмислювати, щоб краще зрозуміти. Але водночас дії повинні бути максимально простими. На думку Я. Колвілла, дія зменшує невизначеність навколишнього світу. «Дія прояснює ситуації: вона усуває те, що могло бути, шляхом зменшення двозначності – і (...) є центральною для цього спеціального випуску, спрямованого на розробку зв'язків між набуттям сенсу, організацією та оповіданням» [12, с. 7]. *Simplexity* є, як зазначає автор, засобом осмислення й організації зв'язків між конструюванням смислів, організацією й сторітелінгом.

Сценарне управління може використовуватися постійно. Однак ми розглядаємо в контексті, коли воно найбільш ефективно за найменших зусиль. Воно починає втілюватись у життя під час проходження системою точки біфуркації та впливає на вибір системою нового шляху розвитку. Коли з турбулентності виникає лінійний порядок, цей процес ще за інерцією продовжує підтримуватися сценарними методами.

Прописування сценаріїв розвитку для системи, а потім конструювання вибору на користь одного з них – у цьому основна сутність такого управління динамічною складністю. Адже напрям (у нашому випадку – сценарій), за яким рухатиметься система після виходу з точки біфуркації, не є наперед зумовленим. Проходячи через точку біфуркації, система робить вибір із певної множини не зумовлених варіантів.

Розглядаючи ментальний простір усіх членів суспільства взагалі й учасників міжнародного процесу зокрема, звернемо увагу на думку П. Кузика. Він зазначає, що з погляду конструктивізму «інтереси акторів (у тому числі матеріальні) базуються на ідентичностях, які є соціально сконструйованими певним типом взаємодії цих акторів з іншими суб'єктами» [13, с. 98–99].

Розкриємо поняття ідентичності. Концептуально виділяють два основних підходи до визначення поняття ідентичності – психологічний та соціальний. У першому випадку визначення дають, зважаючи на внутрішню узгодженість індивіда із самим собою. У другому випадку ідентичність розглядають у контексті соціології, визначаючи її як набір символічних засобів самовираження, за допомогою яких індивід виражає своє ставлення до різних соціальних категорій [14, с. 99]. Мене більше влаштовує визначення ідентичності Е. Еріксона, яке наводиться там само: ідентичність – це «особовий конструкт, що відображає внутрішню солідарність людини із соціальними, груповими ідеалами і стандартами». Така дефініція поєднує в собі обидва підходи – соціологічний та психологічний, а також робить акцент на конструкті, що ідеально вписується в теорію.

Тепер якщо повернутися до цитати П. Кузика та, підставивши туди визначення ідентичності Е. Еріксона, отримаємо твердження, що інтереси акторів ґрунтуються на певних конструктах, які за своєю суттю є явищем як психологічним, так і соціальним. «Актори часто не можуть визначити, якими є їхні інтереси, допоки вони не будуть знати, що вони представляють – або хто вони такі є – що, зі свого боку, залежить від їхніх соціальних відносин» [15, с. 58]. Отже, можемо дійти висновку, що ідентичність – це певний ментальний конструкт, котрий, із конструктивістського погляду, визначає національні інтереси акторів. У цій парадигмі національні інтереси зводяться до психологічно-когнітивних і соціальних моделей, які піддаються конструкції й деконструкції. Виходячи з визначення атрактора, можемо стверджувати, що ідентичність — це є приклад такого атрактора. Дійсно, він має ознаки як сталої конструкції, так і привабливості для ментального простору.

Тут доцільно нагадати, що класична парадигма конструктивізму міжнародних відносин не відкидає існування реальності та навіть припускає можливість її дослідження [16], на відміну від більш радикальних споріднених теорій постпозитивізму. Тож і в межах цієї роботи не заперечується реальність, а лише використовуються напрацювання для дослідження ментального простору міжнародних відносин. Формуючи такі атрактори як ідентичності, можемо впливати не лише на ментальний простір, але й на національні інтереси акторів міжнародного середовища.

Оскільки ми стверджуємо, що ментальний простір – це феномен, який належить лише індивіду, по суті, є його внутрішнім світом і відображенням реальності. А також заперечуємо існування колективного ментального простору, розглядаючи його як мережу з індивідуальних просторів та які можуть відігравати роль атракторів для індивідуальних ментальних просторів. То, відповідно, ідентичність — це атрактор, що впливає на ментальний простір індивіда. Тобто вплив цього атрактора редукується на індивіда попри те, що його ігнорують як актора в міжнародних відносинах.

Так, як приклад можемо розглянути конструювання ідентифікації. Це питання поляризації українського суспільства, яке описують за логікою гантінгтонівського зіткнення цивілізацій [17], коли дві частини України розглядаються як такі, що належать до різних цивілізацій. Це, зі свого боку, призводить до поляризації, що проходить по осі схід–захід. Подібна ситуація потенційно створює або загострює суперечності в суспільстві, які потенційно є живильним середовищем для конфліктів. Однак П. Кузик спростовує таку думку щодо українського суспільства й стверджує, що Україна не є глибоко розділеною країною. Такий розподіл є, але він досить умовний та не є чітко визначеним. Більше того, лінія розподілу постійно рухається на захід країни, що можна спостерігати, наприклад, із результатів виборів [19].

Оскільки ми свідомо уникаємо дискусій щодо достовірності наративів, то зосередимося на самому такому дискурсі щодо конфліктогенності «лінії розлому». Стосовно конструктивістської парадигми вирішальним є саме публічна промова й транслювання наративів про цивілізаційний конфлікт. Якщо уявити, що про лінію поляризації ніхто б не говорив (як, наприклад, це роблять перед виборами – заради отримання електоральних преференцій), то звичайний індивід не мав би уявлення про такий фундаментальний і, здавалося б, непорушний «розлом». Знову ж таки, уникаючи дискусії про достовірність такого дискурсу,

можемо вже спостерігати його результати. Залучаючись до нього, індивід починає себе ідентифікувати себе відповідно до своєї приналежності та своїх уподобань. Отже, лінія розподілу існує переважно в ментальному просторі та є такою, що сконструйована соціально. І там же формуються два атрактори, які умовно можна назвати «схід» та «захід». Індивід може зробити вибір на користь одного з них – який на момент вибору здаватиметься більш привабливим.

У межах дискурсу про цивілізаційний розлом формується ідентичність, а це, зі свого боку, уже може формувати національні інтереси акторів. За певних умов такий розподіл, вийшовши на міжнародний рівень, може навіть стати нездоланим – наприклад, особи, які приймають рішення, починають мислити в категоріях цього розподілу й робити цивілізаційний вибір. А для цього буває потрібна консолідація суспільства [18], що призводить до «підготовки» суспільства для такого вибору на рівні країни. Зокрема, це передбачає випрацювання інформаційної політики й формування програм із пропаганди, що виводить дискурс про цивілізаційний розлом на національний рівень.

Роль ідентичності як атрактора посилюється під час конфліктів. На думку класика конструктивізму в міжнародних відносинах А. Вендта, актори ведуть себе по-різному в ставленні до партнерів і ворогів, оскільки відрізняється ідентифікація. Це пов'язано з тим, що від ворогів актор очікує на загрозу [16, с. 396–397]. Хоча насправді інший актор, який був ідентифікований як «ворог», може й не мати якихось негативних намірів чи бажань нести загрози.

Конструювання атракторів відбувається через їх уведення в дискурс, який ведеться його ініціаторами. Більш детально це можна розглянути ще на прикладі цінностей, які також закладаються як ментальні конструкти. Так, у ціннісному плані ліберальна парадигма — це «парадигмальна рамка успіху демократії та її спроможності у мінливих умовах глобалізації» [20, с. 102]. Як зазначають О. Токовенко й О. Третяк, зміст сучасного лібералізму полягає не лише в процесах відстоювання прав людини, але й у його універсальності та придатності до різних політичних систем. Відповідно, через ведення ідеологічного дискурсу лібералізму, конструюються ціннісні патерни. Такі цінності мають форму сталих ментальних конструктів, котрим надають привабливості.

Цінність свободи, захисту прав людини, а також зазначеного вище успіху демократії й гнучкість – це такі цінності, котрі через дискурсивні практики просуваються в суспільстві. Наративи через ЗМІ, культуру, спорт, соціальні мережі, лідерів громадської думки тощо транслуються

на аудиторію. Для індивіда це свої імпульси, які викликають збурення в ментальному просторі. Поступово для аудиторії формується привабливість ідей цієї політичної ідеології.

У цьому випадку лібералізм приведений у ролі прикладу. Аналогічно можна говорити про дискурс інших політичних ідеологій основних акторів міжнародних відносин. Але в будь-якому разі основні такі гравці намагаються використовувати з різним ступенем успішності такий спосіб конструювання ментального простору для провадження своєї гегемонії. Так, наприклад, традиційно відрізняється ефективністю своєї soft power західні держави: Сполучені штати Америки, Велика Британія й країни Європейського Союзу. У той час як інші країни, які претендують на статус глобального або регіонального гегемона, зазвичай показують гірші результати [21; 22].

Отже, конструювання атракторів зводиться до просування ментальних патернів через дискурсивні практики. Ми розглядаємо атрактор як окремий випадок ментального конструкту. І. Іщенко вважає, що ментальні конструкти включають такі компоненти, як знання, світосприйняття, ідеологія, чутливість, міфи, вірування, системи цінностей, культурні стереотипи, звичаї та етикет, фантазії, надії й фобії, напівнесвідомі прояви [23, с. 96]. Відповідно, усі ці конструкти можна розглядати як потенційні атрактори, якщо їм надати необхідні якості, які розглядалися вище.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, у цій статті проаналізовано та розвинено синергетичну модель конструювання ментального простору в міжнародних відносинах. Розглядаючи більш детально три базисні напрями для здійснення впливу, робимо висновок про ефективність утілення дискурсивних практик на кожному напрямку.

Точка біфуркації в ментальному просторі формується через дискурсивні практики та являє собою проходження системи ментальних конструктів через кризу у формі збурення. Такий погляд на дискурс «теорій керованого хаосу» продемонстрував хибність використання поняття «хаос», що може призводити до термінологічної плутанини.

Основні етапи процесу конструювання ментального простору можна звести до таких:

– можна виокремити кілька основних етапів у процесі конструювання: постановка завдань; пошук суперечностей у системі; етап загострення

протирич у системі; дестабілізація системи; проходження системою точки біфуркації; вихід системи в новий стан;

– сценарні методи конструювання майбутнього зводяться до роботи зі сценаріями – імовірними послідовностями подій, котрі поєднані в одну систему. Такі сценарії спрощують дійсність та описують складні системи як прості. Стосовно структурно-функціональної моделі через синергетику складність і простоту втрачають свою дихотомічність і стають одним-єдиним.

Конструювання атракторів як метод спрямування системи в потрібному напрямі засвідчило, що ідентичність у міжнародному середовищі зводиться до конструювання стабільних патернів у ментальному просторі. Наративи «цивілізаційний вибір» і «цивілізаційний розлом» стосовно нашої країни є частиною дискурсу з конструювання атракторів.

Також потрібно відзначити перспективні напрями для подальших досліджень. Серед таких убачається розробка методів захисту ментального простору в міжнародних відносинах із погляду синергетики. Адже в цій статті розкрито методику впливу на відкриту систему нелінійної складності, однак поза увагою залишився захист від зовнішніх інтервенцій. Безпека ментального простору є особливо актуальною з огляду на воєнний час і турбулентність міжнародного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деникин, А., & Деникина, З. (2022). Теория познания, ч. II: Неклассическая и постнеклассическая парадигмы. Litres.
2. Berger, P. L., & Luckman, T. (1966). *Social Construction of Reality: A treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Double Day & Company.
3. Нікітенко, К. В. (2022). Пакт Молотова-Ріббентропа як точка біфуркації світової історії. *The latest problems of modern science and practice*, 1, 185.
4. Польовий, М. А. (2019). Політичний процес національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. в Україні: одна точка біфуркації чи кілька? *Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*, с. 91–92.
5. Williams, K. & Cohen, Z & Bertrand, N. Exclusive: Intel agencies scour reams of genetic data from Wuhan lab in Covid origins hunt / CNN. 2021. URL: https://edition.cnn.com/2021/08/05/politics/covid-origins-genetic-data-wuhan-lab/index.html?utm_term=link&utm_source=fbCNN&utm_medium=social&utm_content=2021-08-05T13%3A55%3A07&fbclid=IwAR3IGRmsgEnQTmUEu9AL_ZD-0tyL2AmTboxlJw-BL0vWl89Gnlgkeb0cj2kQ.
6. Князева, Е. Н., & Курдюмов, С. П. (1992). Синергетика как новое мировидение: диалог с И. Пригожиным. *Вопросы философии*, 12, с. 3–20.

7. Летуновский, П. В., & Никоноров, Г. А. (2018). «“Гибридные войны” как элемент стратегии “управляемого хаоса”» в современном глобальном мире. *Этносоциум и межнациональная культура*, (1), с. 72–77.
8. Скакова, Д. А. (2020). Теория «управляемого хаоса»: проблемы и механизм воздействия на мировой порядок. *Студенческие научные исследования*, pp. 108–111.
9. Mann, S. R. (1992). *Chaos theory and strategic thought*. Army War Coll Carlisle Barracks PA.
10. Sharp, G. (2012). *From dictatorship to democracy: A conceptual framework for liberation*. The New Press.
11. Knyazeva, H. (2020). Strategies of dynamic complexity management. *Fore-sight and STI Governance*, vol. 14, no 4, pp. 34–45. (2020). DOI: 10.17323/2500-2597.2020.4.34.45
12. Colville, I., Brown, A. D., & Pye, A. (2012). Simplicity: Sensemaking, organizing and storytelling for our time. *Human relations*, 65 (1), 5–15. <https://doi.org/10.1177/0018726711425617>
13. Кузык, П. (2013). Конструктивістська концепція А. Вендта: від критики міжнародної анархії до ідеї невідворотності світової держави. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*, (32), 98–103.
14. Москаль, Ю. (2006). Ідентифікація й ідентичність у суспільному форматі теоретичного аналізу. *Психологія і суспільство*, (1 (23)), 96–112.
15. Jepperson, R. L. Norms, Identity, and Culture in National Security / R. L. Jepperson, A. Wendt, P. J. Katzenstein. *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* / ed. by P. J. Katzenstein. New York: Columbia University Press, 1996, p. 52–65.
16. Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International organization*, 46(2), 391–425.
17. Huntington, S. P. (2000). The clash of civilizations? *In Culture and politics*, pp. 99–118. Palgrave Macmillan, New York.
18. Поліщук, Ю. (2018). Суспільна консолідація як важливий фактор цивілізаційного вибору України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, (2), 120–133.
19. Kuzyk, P. (2019). Ukraine’s national integration before and after 2014. Shifting ‘East–West’ polarization line and strengthening political community. *Eurasian Geography and Economics*, 60 (6), 709–735. <https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1703777>
20. Tokovenko, O. S., & Tretyak, O. A. (2022). Оптимальна політологічна методологія: відповідь з позицій міждисциплінарного синтезу. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках, 5 (1), 98–104. <https://doi.org/10.15421/342213>
21. Wojciuk, A. (2018). Higher education as a soft power in international relations. In *Handbook of cultural security*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781786437747.00025>
22. Zellman, A., & Fox, J. (2022). With Friends Like These: Does American Soft Power Advance International Religious Freedom? *Religions*, 13 (6), 502. <https://doi.org/10.3390/rel13060502>

23. Іщенко, Ігор Васильович. Синергетична проекція політико-інституційної взаємодії у нестабільному середовищі. Diss. ступеня д. політ. н.: спец. 23.00. 28 «Політичні інститути та процеси»/ІВ Іщенко.–Дніпропетровськ, 2015.–30 с.

REFERENCES

1. Denikin, A., & Denikina, Z. (2022). Theory of knowledge. Part II. Non-classical and post-non-classical paradigms. Litres (in Russian).
2. Berger, P. L., & Luckman, T. (1966). Social Construction of Reality: A treatise in the Sociology of Knowledge. New York: Double Day & Company (in English).
3. Nikitenko, K. V. (2022). Pakt Molotova-Ribbentropa yak tochka bifurkatsii svi-tovoi istorii. *The latest problems of modern science and practice*, 1, 185 (in Ukrainian).
4. Polovyi, M. A. (2019). The political process of the national liberation struggles of 1917–1921 in Ukraine: one point of bifurcation or several? *Zbirnyky naukovykh prats profesorsko-vykladatskoho skladu DonNU imeni Vasylia Stusa*, 91–92 (in Ukrainian).
5. Williams, K. & Cohen, Z & Bertrand, N. Exclusive: Intel agencies scour reams of genetic data from Wuhan lab in Covid origins hunt / CNN. – 2021. URL: https://edition.cnn.com/2021/08/05/politics/covid-origins-genetic-data-wuhan-lab/index.html?utm_term=link&utm_source=fbCNN&utm_medium=social&utm_content=2021-08-05T13%3A55%3A07&fbclid=IwAR3IGRmsgEnQTmUEu9AL_ZD-0tyL2AmT-boxlJwBL0vWl89Gnlgkeb0cj2kQ (in English).
6. Knjazeva, E. N., & Kurdjumov, S. P. (1992). Synergetics as a new worldview: dialogue with I. Prigozhin. *Voprosy filosofii*, 12, 3–20 (in Russian).
7. Letunovskij, P. V., & Nikonorov, G. A. (2018). «Hybrid wars» as an element of the strategy of «controlled chaos» in the modern global world». *Jetnosocium i mezhnacional'naja kul'tura*, (1), 72–77 (in Russian).
8. Skakova, D. A. (2020). Theory of «Managed Chaos2: problems and mechanism of impact on peace order. *Studencheskie nauchnye issledovanija*, pp. 108–111 (in Russian).
9. Mann, S. R. (1992). Chaos theory and strategic thought. Army War Coll Carlisle Barracks PA (in English).
10. Sharp, G. (2012). From dictatorship to democracy: A conceptual framework for liberation. The New Press (in English).
11. Knyazeva, H. (2020). Strategies of dynamic complexity management. *Fore-sight and STI Governance*, vol. 14, no 4, p. 34–45. (2020). DOI: 10.17323/2500-2597.2020.4.34.45 (in Russian).
12. Colville, I., Brown, A. D., & Pye, A. (2012). Simplexity: Sensemaking, organizing and storytelling for our time. *Human relations*, 65 (1), 5–15. <https://doi.org/10.1177/0018726711425617> (in English).
13. Kuzyk, P. (2013). A. Wendt's constructivist concept: from criticism of interna-tional anarchy to the idea of the inevitability of the world state. *Visnyk Lvivskoho uni-versytetu. Serii: Mizhnarodni vidnosyny*, (32), 98–103 (in Ukrainian).
14. Moskal, Yu. (2006). Identification and identity in the social format of theoretic-al analysis. *Psykhohohiia i suspilstvo*, (1 (23)), 96–112 (in Ukrainian).

15. Jepperson R. L. Norms, Identity, and Culture in National Security / R. L. Jepperson, A. Wendt, P. J. Katzenstein. *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* / ed. by P. J. Katzenstein. New York: Columbia University Press, 1996, p. 52–65 (in English).
16. Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International organization*, 46 (2), 391–425 (in English).
17. Huntington, S. P. (2000). The clash of civilizations? *In Culture and politics*, pp. 99–118. Palgrave Macmillan, New York (in English).
18. Polishchuk, Yu. (2018). Social consolidation as an important factor in the civilizational choice of Ukraine. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. IF Kurasa NAN Ukrainy*, (2), 120–133 (in Ukrainian).
19. Kuzyk, P. (2019). Ukraine's national integration before and after 2014. Shifting 'East–West' polarization line and strengthening political community. *Eurasian Geography and Economics*, 60 (6), p. 709–735. <https://doi.org/10.1080/15387216.2019.1703777> (in Ukrainian).
20. Tokovenko, O. S., & Tretyak, O. A. (2022). Optimal Political Science Methodology: Answer from the Point of View of Interdisciplinary Synthesis. *Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh*, 5 (1), 98–104. <https://doi.org/10.15421/342213> (in Ukrainian).
21. Wojciuk, A. (2018). Higher education as a soft power in international relations. *In Handbook of cultural security*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781786437747.00025> (in English).
22. Zellman, A., & Fox, J. (2022). With Friends Like These: Does American Soft Power Advance International Religious Freedom? *Religions*, 13 (6), 502. <https://doi.org/10.3390/rel13060502> (in English).
23. Ishchenko, Ihor Vasylovych. Synergistic projection of political-institutional interaction in an unstable environment. Diss. stupenia d. polit. n.: spets. 23.00.28 «Politychni instytuty ta protsesy»/IV Ishchenko. Dnipropetrovsk, 2015, 30 p. (in Ukrainian).

Матеріал надійшов до редакції 05.05.2022 р.